
Pam Emmerik, Patrick van der Hijden, Willem J. Mulder (tekst)
Frido Troost, Willem van Zoetendaal (samenstelling)

Utrechtse Krop. Fotografie Collectie Utrechts Universiteitsmuseum en Paul Kooiker
Utrecht (Academisch Ziekenhuis Utrecht), 1999, 115 p., geïll., f95, ISBN 9075574142

Bij de groeiende belangstelling voor historische, kunstzinnige foto's zoals die van Breitner, wordt dikwijls vergeten dat ook onder niet-esthetische foto's belangrijk cultuuroord is te vinden. Oude instellingen bezitten soms bijzondere fotocollecties. Het boek *Utrechtse Krop* besteedt aandacht aan één van deze verzamelingen: die van het Utrechtse Universiteitsmuseum.

Medische foto's werden gemaakt om ziekteprocessen te documenteren. Artsen gebruikten ze om de verschijnselen vast te leggen van tuberculose, geslachtsziekten en krop, een

schildklieraandoening ontstaan door jodiumgebrek. De foto's brengen op vaak schrijnende wijze in beeld wat, vooral voor de armste bevolkingsgroepen, de gevolgen waren van gebrekkige sanitaire voorzieningen, onvoldoende voeding en een slechte hygiëne. Deze gevreesde volksziekten werden rond de vorige eeuwwisseling effectief bestreden. Onder andere met behulp van fotografie. De Utrechtse hoogleraren Albert Narath (1864-1924) en Hiddo Jan Laméris (1872-1948) gebruikten als eersten in Nederland systematisch de fotografie. Beiden waren chirurg en hoofd van de

Heelkundige Kliniek in Utrecht en ontwikkelde nieuwe behandelmethoden waarbij ze foto's gebruikten om die te registreren. Onder hun beheer ontstond een omvangrijke fotocollectie. Deze Narath-Lamériscollectie, tegenwoordig in het Utrechts Universiteitsmuseum, werd later ook gebruikt als onderwijsmateriaal voor studenten.

Utrechtse Krop brengt deze medische fotografie op een verrassende wijze onder de aandacht. Verrassend, omdat het boek met name de esthetische kwaliteit van de historische fotocollectie belicht en deze combineert met de moderne lichaamsfoto's van fotograaf Paul Kooiker. Een selectie foto's uit de Narath-Lamériscollectie is door Patrick van der Hijden en Willem Mulder van een toelichting voorzien. De fotografie van Paul Kooiker wordt ingeleid door Pam Emmerik. De samenstellers Frido Troost en Willem van Zoetendaal motiveren de combinatie met de stelling dat de medisch historische foto's emoties oproepen van 'weezin, mededogen, ontroering, angst, lust, verbazing, gêne en hilariteit. Precies wat de grote kunsten met je behoren te doen'. De foto's van Paul Kooiker tonen lichaamsdelen die gewoonlijk niet als zelfstandig onderwerp in de beeldende kunst fungeren. Van dichtbij genomen en groot afgedrukt, zijn de foto's van schouders, oksels en voeten vertrouwd door hun herkenbaarheid, maar werken vervreemdend tegelijk doordat ze als belangrijk object beeldvullend zijn weergegeven.

De foto's uit de Narath-Lamériscollectie vormen met de lichaamsfotografie van Kooiker een bizarre combinatie: sobere afbeeldingen van patiënten verminkt door verbranding, tuberculose- of kankergezwellen worden afgewisseld met fraai uitgevoerde kleurenfoto's van een kalende mannenkruin, een voet in een damesmuis, een meisjesoksel of een vrouwenkruis achter een panty. Hoewel beide soorten fotografie esthetische kwaliteiten bezitten en er inderdaad overeenkomsten zijn tussen de professionele blik van de arts en die van de fotograaf, is er toch weinig overeenkomst. De verschillen in intentie waarmee de foto's zijn gemaakt, de mate

van onafhankelijkheid van de gefotografeerde mensen en het gebruik van de foto's, zijn zo groot dat ze niet zijn te verenigen zonder beide genres onrecht te doen.

De medisch historische foto's werden gemaakt om ziekten en ziekteprocessen te documenteren. Het maakt een groot verschil of een persoon is gefotografeerd ten behoeve van een fotoproject, of vanwege de noodzaak een ernstige – levensbedreigende – aandoening vast te leggen. En de mensen werden ook niet allemaal even vrijwillig vastgelegd. Waarschijnlijk verleenden de personen op Kooikers foto's met plezier hun medewerking. Een keuze die de patiënten op de historische foto's waarschijnlijk niet hadden. Een derde belangrijk verschil is dat van de openbaarheid. De Utrechtse foto's zijn nooit voor publicatie bedoeld geweest. Kooikers foto's daarentegen zijn speciaal met dat doel gemaakt. Vanuit het misverstand dat datgene wat emoties opwekt automatisch kunst is, zijn medische foto's – gemaakt in de beslotenheid van de ziekenhuiskamer – door de publicatie ervan tot bezienswaardigheid gemaakt.

Een volgend punt van kritiek betreft de aard van presentatie. Door in te zoomen op banale details van het lichaam, maakt Kooiker het lichaam tot speels voyeuristisch kijkobject. Geplaatst tussen de foto's van Kooiker worden echter ook de patiënten van de historisch medische collectie als rareitje gepresenteerd. Pam Emmerik toont zich in haar commentaar bewust van de presentatie als sensatieobject: 'Hoe wetenschappelijk de pretentie van medische foto's moge zijn, ze hebben ook iets kermisachtigs, een vorm van vermaak.' Ze is zich niet bewust dat dit effect niet zozeer karakteristiek is voor de foto's maar vooral wordt opgeroepen door de presentatie. Zo kunnen de diverse functies van de Narath-Lamériscollectie zoals Patrick van der Hijden beschrijft, van documentatie tot educatieve doeleinden, door de publicatie van *Utrechtse Krop* worden aangevuld met die van een rareiteitenkabinet.

De fotografie van Kooiker en de medische foto's van de Narath-Lamériscollectie doen

---

elkaar in deze combinatie geen recht. Beide soorten fotografie verdienen een zelfstandige publicatie. Voor de Narath-Lamériscollectie liggen er kansen voor interessante studies. Zowel vanuit de kring van historici, antropologen en kunsthistorici mogen initiatieven worden verwacht. Alleen al voor historici vormt deze fotocollectie een interessante bron voor sociaal historisch en mediahistorisch onderzoek of voor de geschiedenis van de geneeskunst in Nederland. Om dergelijk onderzoek te laten plaatsvinden, is het van belang dat zulke fotocollecties behouden blijven. Niet alleen het Utrechts Universiteitsmuseum, ook het Leidse Museum Boerhaave kan bogen op een historisch medische collectie die op unieke wijze de behandelmethode van een tuberculosekliniek rond de eeuwwisseling in beeld brengt. Terwijl ten behoeve van de geschiedschrijving van de psychiatrie in Nederland reeds een landelijke

inventarisatie van beeldmateriaal plaatsvond, ontbreekt het nog aan een dergelijk initiatief voor de reguliere geneeskunst.

De verdienste van *Utrechtse Krop* is vooral dat het een bijdrage levert aan de bewustwording van de waarde van historische documentaire fotocollecties, in het bijzonder die van medische fotografie. Het Utrechts Universiteitsmuseum heeft inzicht getoond in de situatie door op de ordening van de Narath-Lamériscollectie een inventarisatie van de algehele fotocollectie van het museum te laten volgen. Een van de eerste resultaten van dit project vormt de tentoonstelling *Opgenomen 1850-1925*, die nog tot 15 augustus 2000 is te bezoeken. Het is te hopen dat dergelijke initiatieven, voordat dit 'slapende' cultuurgood verloren gaat, zullen leiden tot een nationale inventarisatie. Want wie weet wat er zich nog meer bevindt in vergeten dozen op zolders en in kruipruimten?

Marga Altena